

UOT: 338.242

YEYİNTİ MƏHSULLARI BAZARININ İDARƏ EDİLMƏSİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

S. B. MUSAYEV., P. H. MƏMMƏDOV

Qafqaz Universiteti

Məqalədə ərzaq məhsullarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətlərinə baxılmış, onların həlli istiqamətində təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər. rəqabət, ərzaq təhlükəsizliyi, bazar münasibətləri, milli iqtisadiyyat, mülkiyyət, xüsusi mülkiyyət, bazar infrastruktur

Azərbaycan Respublikasında aparılan uğurlu və dinamik sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində artıq bir neçə ildir ki, aqrar sahədə daxili istehsal hesabına əhalinin bir sıra kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin edilməsi mümkün olmuşdur. Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi siyasətin başlıca istiqamətlərindən biri kənd təsərrüfatının inkişafını sürətləndirmək, qarşıdakı dövrdə aqrar sektoru iqtisadiyyatın milli gəlir baxımından əsas sahələrindən birinə çevirməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə aqrar siyasətin yeni inkişaf hədəfləri müəyyən olunmuşdur. İnkişaf strategiyasının prioritetlərinin ötən dövr ərzində müəyyən olunmuş iqtisadi bazis üzərində yeni reallıqlar əsasında tənzimlənməsi nəzərdə tutulur. Bu mərhələdə ötən illər ərzində maliyyə, vergi, bank və digər sahələr üzrə tətbiq olunmuş səmərəli mexanizmlərin daha da təkmilləşdirilməsi başlıca məsələlərdən biridir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində əhalinin ərzaq məhsullarına tələbatının dolğun ödənilməsi ərzaq bazarının formalaşması və tarazlı inkişafının təmin olunması, bu sahədə mövcud problemlərin olmasını, inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsini və bu kontekstdə kompleks tədbirlərin işlənilib hazırlanmasını və həyata keçirilməsini zəruri edir.

Ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində və səmərəli, sosialyönümlü ərzaq bazarının formalaşmasında məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi, həmçinin onun düzgün idarə olunması aktuallığı ilə fərqlənir. Qloballaşma şəraitində ərzaq təhlükəsizliyinin tələblərinə dolğun cavab verən və iqtisadi, sosial, texniki, texnoloji və digər xüsusiyyətlərə söykənən milli ərzaq bazarının formalaşması və inkişafı hər bir ölkənin dayanıqlı inkişafının əsas göstəricisidir. Bu ümumbəşəri məsələnin həlli ölkəmiz üçün də mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Müasir iqtisadi şəraitdə ərzaq təhlükəsizliyi, istər-sə də ərzaq ehtiyatlarından səmərəli istifadə, ilk növbədə, keyfiyyət anlayışını, keyfiyyət göstəricilərini gündəmə gətirir. Başqa sözlə desək, müasir dövrdə ərzaq ehtiyatlarından istifadə zamanı xüsusi maraq kəsb edən

məsələlərdən biri də keyfiyyət məsələsidir. Bu, həm də ərzaq təhlükəsizliyinin mahiyyətindən irəli gəlir. Belə ki, ərzaq təhlükəsizliyi dedikdə, insanların rəşional qida normalarına uyğun həcmdə keyfiyyətli ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi başa düşülür. Yəni, burada keyfiyyət amili hər zaman aparıcı mövqedədir. [6].

Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2008-ci il 25 avqust tarixli Sərəncamı ilə "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı" qəbul edilmişdir. Proqramda 2015-ci il üçün kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılmasına dair əsas hədəflər müəyyən edilmiş, istehsal olunmuş məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə diqqət ayrılmışdır.

Keyfiyyətin yüksəldilməsi və onun səmərəli idarə edilməsi müasir şəraitdə aqrar sahənin, o cümlədən ərzaq bazarının intensiv inkişafının əsas amillərindən biridir. Məhsulun keyfiyyəti dedikdə, onun insan tələbatının ödənilməsi prosesində mövcud xassələrinin yararlılıq və faydalılıq dərəcəsinin artırılması tədbirləri başa düşülür. Bu anlayış müxtəlif mövqelərdən izah olunduğu üçün, onun məzmununa fərqli baxışlar mövcuddur. Lakin onun iqtisadi mahiyyəti daha önəmli hesab edilir. Çünki, iqtisadi nöqtəyindən ərzaq keyfiyyət həm də səmərəlilik göstəricisidir. [1, s.2] Bu baxımdan, məhsuldar qüvvələrin müəyyən inkişaf səviyyəsində ən az əmək və vəsait sərfi ilə istehsal edilən, çox tələbat duyulan və istehlakçıların tələbini daha dolğun ödəyən məhsul keyfiyyətli hesab olunur.

İqtisadçı alim, professor Şəmsəddin Axundov isə məhsulun keyfiyyətinə müəyyən istehlak tələbatını (xassələrini) ödəyən xüsusiyyətlərin məcmusu kimi yanaşaraq qeyd edir ki, «məhsulun keyfiyyəti – məhsulun (xidmətin) yenilik səviyyəsini, etibarlılığını, uzunömürlülüynü, davamlığını, texniki-iqtisadi cəhətdən sərfəliliyini, ərqonomik, estetik, ekoloji və başqa istehlak xassələrini özündə əks etdirən, həmçinin öz təyinatına görə istifadəsi zamanı ona ictimai istehsal münasibətləri sisteminə qoyulmuş (ehtimal olunan) tələbatı

ödəmək qabiliyyəti verən xassələrin məcmusudur. Başqa sözlə bu, cəmiyyətin müəyyən tələbatını ödəmək üçün məhsulun yararlılıq xassələrinin məcmusudur. Deməli, predmet (məhsul, əşya) öz keyfiyyəti ilə mövcuddur».[2,s.218]

Bazar hər şeydən əvvəl reallaşdırılmaq məqsədilə təşkil edilən əmtəə istehsalı və müqabiləsini və bu zaman yaranan təşkilati-iqtisadi münasibətlərin məcmuunu özündə əks etdirir. Bazar tərəflərin iqtisadi müstəqilliyinə söykənməklə alıcı ilə satıcı, başqa sözlə tələb və təklif arasında qarşılıqlı münasibətlərə əsaslanır. Bazarı yalnız bir ölkə çərçivəsində məhdudlaşdırmaq mümkün olmadığından, o liberal iqtisadi sərhədlər çərçivəsində məhsul istehsalçıları və istehlakçıları arasında, habelə ölkə daxili və ölkələr arasındakı mübadilə sferasını əhatə edir. Ümumiyyətlə götürdükdə bazarın maddi əsasını istehsal təşkil etsə də o, əmtəə satışı ilə bağlı iqtisadi kriteriya olub əmtəə dövriyyəsinə təmin edən əmtəə təsərrüfatı kimi xarakterizə olunur. Bazar nəinki iqtisadi, eyni zamanda təşkilati bir məfhum olub təsərrüfat əlaqələrinin müəyyən növlərini xarakterizə edən xidmət qurumudur. [2,s.219]

İqtisadi sistemin əsasını təşkil edən bazar mexanizmi, tələb və təklif əsasında formalaşan müxtəlif iqtisadi münasibətləri özündə əks etdirir. Bu baxımdan, bazar mexanizminin ilkin yaranış forması olan ərzaq bazarının mahiyyəti, onun yeni iqtisadi sistemə uyğun formalaşması və inkişafı istiqamətlərini araşdırarkən, ilk növbədə fundamental iqtisadi kateqoriya hesab olunan bu bazarın öyrənilməsi zərurəti meydana çıxır. Qeyd etmək lazımdır ki, bazar rüşeymləri ibtidai icma cəmiyyəti istisna olmaqla, bütün ictimai iqtisadi formasiyalarda mövcud olmuşdur. Əslində, bazarın mövcudluğu bütün hallarda məhsul və əmtəədən başlanır. Bazarın yaranması, formalaşması və inkişafı ilə bağlı çoxsaylı yanaşmalar və fikir ayrılıqları mövcuddur. Ümumiyyətlə, bazar münasibətləri bütövlükdə çox ukladlı iqtisadiyyatın formalaşmasına və yeni təsərrüfatçılıq sisteminin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Bazar münasibətlərini, həm də azad seçim əsasında müstəqil iqtisadi subyektlərin qeyri mərkəzləşdirilmiş qərarların qəbul edildiyi iqtisadi sistem kimi xarakterizə etmək olar.

Bazarın yaranması və inkişafı səbəbləri.

1. İctimai əmək bölgüsü
2. Əmtəə istehsalçılarının iqtisadi ayrılması
3. Təsərrüfat subyektlərinin hüquqi və iqtisadi azadlığı

4. Beynəlxalq əmək bölgüsü və istehsalın beynəlxalq ixtisaslaşması

5. Resursların məhdudluğu

6. Rəqabət

Əhalinin və onun müxtəlif sosial təbəqələrinin ərzaq məhsulları ilə səmərəli təmin edilməsi problemi bütün dövrlər üçün xüsusi iqtisadi, sosial və siyasi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Çünki, insanların ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi zərurəti, tarixən onların fəaliyyətinin formalaşmasında başlıca amilə çevrilmişdir. Həm də ərzağa olan ehtiyacların ödənilməsi yönündəki çalışmalar və fəaliyyət prosesi insan sivilizasiyasının önündə dayanmışdır.

Müşahidələr göstərir ki, müxtəlif əhali qruplarının keyfiyyətli ərzaq məhsullarına olan tələbatının müəyyən edilməsində onların yaşı, 15 peşəsi, əmək şəraiti, milli xüsusiyyətləri, yerləşdikləri coğrafi məkan və digər mühüm amillər nəzərə alınması vacibdir. Bu isə, həmin məhsulların istehlak normasını düzgün təyin etməyi şərtləndirir. Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə Azərbaycanda adambaşına düşən ərzaq məhsullarının istehsal həcmi xeyli artmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəldən müşahidə edə bilərik:

Cədvəl 1. Əsas ərzaq məhsullarının istehsalı, hər nəfərə il ərzində

İllər	Taxıl (təminlənmədən sonrakı çəkiddə)	Kartof	Tərəvəz	Ərzaqlı q bostan bitkiləri	Meyvə və giləmeyvə	Ət	Süd	Yumurta, ədəd
2000	151	37	118	93	79	15	151	163
2004	247	45	147	107	44	21	167	122
2005	245	69	148	105	96	21	170	127
2006	245	87	147	96	96	22	176	131
2007	209	87	153	99	95	23	180	134
2008	228	87	154	98	95	23	182	138
2009	237	94	159	99	95	24	185	138
2010	237	94	159.4	99	96	25	187	158
2011	241	92	156	96	96	26	185	163
2012	241	93.3	156	98.8	99.3	24.4	185.4	164.5
2013	251	94.8	152.7	89.7	99.4	24.9	180.6	160

Yuxarıdakı cədvəldən göründüyü kimi, son illərdə, xüsusən 2004-cü ildən etibarən aqrar sahədə keyfiyyətə əsaslanan dəyişikliklər əsasında, adambaşına düşən əsas ərzaq məhsullarının istehsal həcmi xeyli yüksəlmişdir ki, bu da əhalini yerli məhsullarla istehlak normasına uyğun təmin etməyə şərait yaradır. Təbii ki, bu zaman yerli məhsulların xarici məhsullara nisbətən təzə olmasını və ekoloji cəhətdən təmiz olmasını da nəzərə almaq lazımdır.

Ərzaq bazarı ölkənin bazar sisteminin bölünməz hissəsi olmaqla bərabər, bazar münasibətlərinin ən geniş əhatəli sferasıdır. Belə ki, ölkə əhalisi öz gəlirlərinin demək olar ki, üçdə bir hissəsini burada xərcləyir. Ərzaq bazarı digər bazarlardan öz mallarına tələbin fasiləsiz olması ilə seçilir. Ərzaq bazarının əsas xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, onun strukturu təkmil bazara daha yaxındır, sosial-siyasi baxımdan isə ərzaq təhlükəsizliyi ilə sıx əlaqəlidir. İşdə ölkədə ərzaq bazarının formalaşmasında mühüm

əhəmiyyət kəsb edən iqtisadi sahələrin (kənd təsərrüfatının, yeyinti sənayesinin, ticarətin və s.) əhəmiyyəti və rolu araşdırılmışdır.

Ərzaq təhlükəsizliyi ölkənin ərzaq müstəqilliyinin təzahür forması olmaqla cəmiyyət üzvlərinin tələbatının fizioloji qida normalarına uyğun olaraq daxili mənbələr hesabına ödənilməsinə və dövlətin ərzaq ehtiyatlarının daha çox xüsusi istehsal hesabına çevik və səmərəli şəkildə formalaşdırılmasını özündə əks etdirir. Bu sahədə ölkə prezidenti tərəfindən 2001-ci ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Ərzaq Təhlükəsizliyi proqramı” və onun davamı olaraq 2008-ci ildə "2008-2015-ci illərdə Azərbaycanda əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatı üzrə Dövlət Proqramı qəbul edilmişdir.

Müasir qloballaşma şəraitində iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi əsas olaraq üç istiqamətdə özünü büruzə verməkdədir. Bunlardan birincisi enerji, ikincisi maliyyə, üçün-cüsü isə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlıdır. Göstərilmiş təhlükəsizlik for-malarından ən önəmlisi ərzaq təhlükəsizliyi olmaqla, onun daha geniş formada araşdırılması vacibdir.

Ərzaq təhlükəsizliyi dedikdə müəyyən edilmiş keyfiyyət standartları çərçivəsində əha-linin əsas qida məhsullarına olan tələbatının fasiləsiz, uzunmüddətli və dayanıqlı şəkildə ödənilməsinə təmin edən tədbirlər kompleksi nəzərdə tutulur. Ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin başqa formalarından daha çox ərzaq təhlükəsizliyinin önə çəkilməsi təbii qəbul edil-məklə, dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi dəyərləndirilir. Çünki ərzaq problemi bəşəriyyətin inkişaf tarixində heç bir zaman əhəmiyyətini itirməmişdir. [3]

Aparılan tədqiqatlar bunu deməyə əsas verir ki, ərzaq təhlükəsizliyinə ayrıca bir problem kimi deyil, iqtisadi kontekstdən yanaşılması daha məqsədəuyğundur.Belə ki, ərzaq təhlükəsizliyi yalnız ərzaq istehsalının həcmi ilə deyil, eyni zamanda əhalinin yaşayış səviyyəsi və real pul gəlirləri ilə də şərtlənir.

Ölkənin ərzaq bazarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı əsas məsələlərdən biri də ərzaq məhsullarının ehtiyatları, son illərdə bu məhsulların istehsal dinamikası, burada idxalın xüsusi çəkisi və s. haqqında araşdırmaların aparılması olmuşdur.

Cədvəl 2. Azərbaycan Respublikasında bəzi ərzaq məhsullarının ehtiyatları (min ton)

Göstəricilər	İllər					2008 -ci illə müqaisə
	2008	2009	2010	2011	2012	

Çay məhsulları						
İlin əvvəlinə qalıq	3249.0	2864.0	2565.0	2370.0	2149.0	- 66 %
İstehsal	7134.0	10727.0	10896.0	10950.0	10688.0	50 %
İdxal	7037.0	11752.0	14471.0	14211.0	12650.0	40 %
Ehtiyatların cəmi	17420.0	25343.0	27932.0	27531.0	25487.0	70 %

Şəkər məhsulları

İlin əvvəlinə qalıq	65134.0	66041.0	49537.0	42541.0	43076.0	- 65 %
İstehsal	279436.0	323190.0	341104.0	363958.0	362241.0	40 %
İdxal	49314.0	60156.0	91975.0	68898.0	70380.0	35%
Ehtiyatların cəmi	393884.0	449388.0	482616.0	475397.0	475697.0	25%

Ət məhsulları

İlin əvvəlinə qalıq	9,1	8,6	8,8	9,0	9,2	11%
İstehsal	175,6	237,1	253,8	263,7	285,6	62,7%
İdxal	29,5	45,8	36,1	38,7	26,5	-10,2%
Ehtiyatların cəmi	214,2	291,5	298,7	311,4	321,3	50%

Süd məhsulları

İlin əvvəlinə qalıq	202,3	167,2	172,6	171,6	119,7	-40,8%
İstehsal	1381,6	1433,1	1536,2	1622,2	1719,6	24,5%
İdxal	162,6	612,3	647,2	654,6	642,3	3,9 dəfə
Ehtiyatların cəmi	1746,5	2212,6	2356,0	2448,4	2481,6	42,1%

Qeyd: Azərbaycan Respublikasının statistik göstəriciləri əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Verilmiş cədvəldə 2008 – 2012-ci illər çay məhsulları istehsal və idxal üzrə analiz edilmişdir. Ümumilikdə çay satışında ilbəil artım müşahidə olunsada bəzi çeşidlər üzrə azalmalara da rast qəlmək mümkündür. 2008 ci illə müqaisədə 2012 ci ildə ümumilikdə istehsalda 50% artım müşahidə edilir. Bu nəticəni əvvəlki illərlə müqaisədə müsbət giymətləndirmək olar.

Cədvəldən göründüyü kimi şəkər məhsulları üzrə də 2008 ci illə müqaisədə 2012 ci ildə 40% artım müşahidə edilir. Ət məhsulları istehsalı üzrə göstərilən illərdə artım müşahidə edilsədə idxalda 10% azalma müşahidə edilir. Bu nəticəni də ümumilikdə müsbət giymətləndirmək olar.

Cədvəlin məlumatlarından görünür ki, son illər ərzində respublikada ərzaq məhsullarının ehtiyatları əsasən artmışdır. Artım həm yerli istehsal, həm də idxal hesabına əldə edilmişdir. Müqayisə olunan dövrdə respublikada süd məhsulları üzrə daxili ehtiyatlar 2,9 dəfə artmışdır. Bu dövrdə daxili istehsal göstəriciləri də artmışdır ki, bu da sevindirici haldır. Amma müqayisə olunan dövrdə süd və şəkər məhsulları üzrə idxal göstəriciləri də yüksəlmişdir. 2008-ci illə müqayisədə 2012-ci ildə süd məhsulları idxalı 3,9 dəfə artmışdır.

Süd və süd məhsulları bazarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi istiqamətində aparılan araşdırmalar əsasında aşağıdakı əsas məqamları qeyd etmək olar. Respublikada mövcud süd və süd məhsullarının

strukturunda yerli məhsullar üstünlük təşkil edir. 2012-ci ildə respublikada süd və süd məhsulları üzrə cəmi ehtiyatlar 2481,6 min ton təşkil etmişdir ki, bunun da 25,9%-i idxalın payına düşmüşdür.

Beləliklə, süd və süd məhsulları bazarının səmərəli şəkildə tənzimlənməsi, bazarda yerli məhsullarla idxal məhsulları arasında optimal balansə nail olunması, istehlakçıların alıcılıq qabiliyyəti ilə məhsulların satış qiymətlərinin uyğunlaşdırılması üçün qeyd olunan məsələlər daim diqqət mərkəzində saxlanmalıdır ki, gələcəkdə bu istiqamətdə hər hansı tədbir həyata keçirilərkən daha pozitiv nəticələrin əldə edilməsi təmin edilsin.

Ərzaq bazarının qorunması ölkələr arasında səmərəli əlaqələri şərtləndirən amillərdən biridir. Burada əsas şərt hər bir ölkədə istehsal olunan bütün əmtələr deyil, ən az xərclə daha çox əldə edilən və ölkədə ucuz başa gələn əmtələrin istehsalı iqtisadi cəhətdən sərfəli hesab edilməlidir. Başqa sözlə, ölkə daxilində baha başa gələn məhsullar isə xaricdən gətirilməlidir. İqtisad elmləri doktoru, professor İ.H.Aliyev ölkəmizdə xarici iqtisadi əlaqələrin təkmilləşdirilməsində ixrac potensialının inkişafı, idxalı əvəz edən məhsul istehsalının stimullaşdırılması, rəqabət qabiliyyətliliyin yüksək olması üçün texnika və texnologiyanın, əlaqələrin əmtəə tərkibi və coğrafi quruluşunun təkmilləşdirilməsi, xarici iqtisadi əlaqələrin, integrasiya və kooperasiya əlaqələrinin (müştərək və xarici müəssisələr yaradılması, əməkdaşlıq və s.) yaradılması, qarşılıqlı şərtlərlə xarici sərmayə qoyuluşunun stimullaşdırılması və kadrların ixtisas səviyyəsinin artırılmasını əsas istiqamətlər kimi qiymətləndirir və bu imkanlardan səmərəli istifadənin istehsalın və ixracın artırılması üçün əlverişli şərait formalaşdırdığını qeyd edir [5; s.3].

Inkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübəsində də digər iqtisadi strukturlar kimi ərzaq bazarının da fəaliyyəti bazar mexanizmi vasitəsilə tənzimlənir. Burada ərzaq bazarının səmərəli fəaliyyətinə nail olmaq üçün dövlət tərəfindən hüquqi-normativ aktlar qəbul edil-məklə, ərzaq bazarı hüquqi-iqtisadi-təşkilati mexanizmlər vasitəsilə tənzimlənir. İnkişaf etmiş ölkələrdə ərzaq bazarına cəmiyyətdə sosial dayanıqlılığın qorunmasının başlıca təminatçısı kimi yanaşılır. Bu baxımdan da dövlət tərəfindən təminatlı daxili bazar yaradılması və onun qorunması ilə bağlı qəbul edilmiş qanunvericilik aktları bu sahədə tənzimlənmənin qanunvericilik bazasını təşkil edir. [4,s.270]

Hesab edirik ki, bunu nəticəsində ərzaq bazasında bazar subyektləri kimi əmtəə istehsalçılarının

müstəqilliyinin təmin edilməsi, mülkiyyətin müxtəlif formalarının inkişafı, qiymətlərin səviyyəsinin stabil-ləşdirilməsi, məhsulların keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılması və ümumiyyətlə respublikada ərzaq bazarının inkişafı baxımından mühüm irəliləyişlər əldə ediləcəkdir.

Nəticə və təkliflər

Bütün bunlar birmənalı şəkildə deməyə imkan verir ki, Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı sözün tam mənasında qərarlaşmış, təsərrüfat subyektləri arası iqtisadi əlaqələr bazar prinsiplərinə uyğun inkişaf etdirilir.

Belə geyd edə bilərik ki, ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək istiqamətində dövlət sektorunun həyata keçirdiyi məqsədyönlü tədbirlərin əsas hədəfi yerli kənd təsərrüfatı istehsalçıları arasında ədalətli rəqabət şəraitini gücləndirən mexanizmlərin tətbiqi olmalıdır.

Beləliklə, dünya praktikasında rəqabət əsas etibarilə bazar iqtisadiyyatının hərəkətverici qüvvəsi, məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının, elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi-nin, istehsal xərclərinin və müvafiq olaraq qiymətlərin səviyyəsinin aşağı salınmasının ən güclü stimulu hesab edilir. Rəqabət müəssisəsinin istehsal etdiyi məhsula çəkdikləri xərcləri aşağı salmaq, ictimai istehsalın səmərəliliyini yüksəltməyə sövq edir.

Rəqabət mexanizminin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi tələb olunur. Lisenziya-laşdırma fəaliyyəti bilavasitə sahibkarlıq mühitinin atributu olsa da, həm bütövlükdə bazarda və həm də onun sahə və regional seqmentə təsir edən amillərdəndir.

İxrac məhsulları istehsal edən müəssisələrin rəqabətqabiliyyətini möhkəmləndirmək üçün idxal olunan xammala, sənaye avadanlığına rüsumun ləğv edilməsi, yerli xammaldan istifadə edən firmalara güzəştlər edilməsi və maliyyə köməkliyi edilməsi məqsədəuyğun olardı.

Fikrimizcə, göstərilənlərlə yanaşı istehsalın stimullaşdırılması zəruri məsələlərdən biri olmalıdır. Hesab edirik ki, göstərilən istiqamətlərdə məqsədli proqramlar işlənilib həyata keçirilərsə, Azərbaycanın aqrar bölməsinin daha da inkişaf etdirilməsi və aqrar islahatların həyata keçirilməsi prosesində xarici iqtisadi əlaqələr sisteminin yaratdığı potensial imkanların reallaşması üçün əlverişli şərait yaradıla bilər. Bütün bunlar isə, ölkəmizin qida məhsulları bazarının təkmilləşdirilməsi, təminatının yaxşılaşdırılması baxımından da əlverişli olardı.

ƏDƏBİYYAT

1. İSMAYILOV R.S. Ərzaq bazarının formalaşmasında məhsulun keyfiyyəti və onun yüksəldilməsinin iqtisadi məzmunu. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının XƏBƏRLƏRİ. (İQTİSADİYYAT). №3-2007, səh.2. 2. AXUNDOV Ş.Ə. «Marketinqin əsasları», Bakı, 2001. 3. "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı". 25 avqust 2008-ci il. 4. OSMANOV F.T. " Ərzaq bazarının formalaşmasının spesifik xüsusiyyətləri və tərkib elementləri" AMEA.İqtisadiyyat institutu.Elmi əsərlər.2012.say 2.AzETKTİvəTİ-nun

Основные направления управления подуктов питания на продовольственном рынке
С.Б.Мусаев, П.Г.Мамедов

В статье направление увеличения качества пищевых продуктов рассматриваются, существующие проблемы анализируются, выдвинуты предложения и рекомендации по их решению.

Ключевые слова: конкуренция, продовольственная безопасность, Рыночные отношение, национальная экономика, собственность, частные собственности, рыночная инфраструктура

The main directions of the control of food products in the food
S.B. Musaev, P. H. Mammadov

The article increasing direction of quality of food products are considered, base problems analyzed, for solving their effective suggestion and recommendations are given.

Key words: competition, food security, market relations, the national economy, property, private property, uniqueness, market infrastructure

